

*Links op de voorgrond: Jan van Boggelen, Bram de Fockert, Geertje Pippel, Piet van de Meijden aannemer, de heer Folkertsma hoofd Christelijke school, Bets de Fockert, werknemer van de waterleiding, Gerrit van Zee, Annie Vos, de heer Van Herpen gemeentesecretaris, Govert van Zandwijk, onbekend.
Op de voorgrond: politie Van Maaren, politie Overeem en Jan Bijl aannemer.*

Jaap de Kock.

Van de redactie.

De achtste uitgave van ons verenigingsblad wordt u hierbij weer ter lezing aangeboden. Voor de uitgaven van het verenigingsblad worden verschillende teksten en publicaties aangeboden. Hiervan wordt uiteraard dankbaar gebruik gemaakt. Het kan echter zijn dat een aangeboden tekst of publicatie niet direct geplaatst wordt, getracht wordt namelijk om het verenigingsblad zo divers mogelijk samen te stellen en bepaalde teksten te publiceren welke betrekking hebben op een komende activiteit van de vereniging. Ook zal het verenigingsblad uit maximaal 24 of 28 pagina's bestaan. Heeft u een leuk (oud) verhaal, gedicht, anekdote of advertentie; schrijf dit op en lever het in bij één van de redactieleden van het verenigingsblad. Het zal zeker in een uitgave gepubliceerd worden!

De "promotie" van de historische vereniging op de braderie op 27 juni jl. was een succes te noemen. Velen van u hebben een wedstrijdformulier ingevuld en getracht de verschillende attributen te raden. De uitslag en de winnaar van deze wedstrijd alsmede een foto van uw bestuur in klederdracht vindt u bladzijde 4. Ook mochten wij tijdens de braderie 31 nieuwe leden noteren. Zo is de vereniging al uitgroeid tot 236 leden.

Tevens wil ik u bedanken voor de overweldigende belangstelling voor de eerste uitgave van het boek "Van Christelijk Fanfarecorps tot Muziekvereniging Wilhelmina" op 10 juni jl. tijdens de zomeravondbijeenkomst op "Den Ouden Dijk". De opkomst was groot en de avond een geweldig succes te noemen!

In dit verenigingsblad vindt u op bladzijde 5 een programmaoverzicht voor het jaar 1999. Zo kunt u alvast enkele data voor diverse activiteiten reserveren. Daarin kunt u lezen dat uw bestuur niet stil zit. Er wordt druk gewerkt aan de voorbereiding van een tentoonstelling van diverse historische documenten (ook bv. een gedeelte van het "Biermanarchief"), schilderijen en ander historisch materiaal.

Er wordt geprobeerd u verschillende mogelijke activiteiten aan te bieden op het gebied van de historie van ons mooie dijkdorp Herwijnen. Heeft u echter een idee of suggestie; laat het ons weten!

Ik wens u veel leesplezier toe.

Met vriendelijke groeten, Marjan Pelle.

Inhoud.

Van de redactie	1
Inhoud	2
Informatie bestuur	3
Het bestuur	4
Uitslag jaarmarktwedstrijd	4
Winnaar jaarmarktwedstrijd	4
Giften	5
Tweehonderdste lid	5
Programma 1999	5
Herwijnse vertellingen	6
Herwijnse bestuurders tussen 1700-1800	11
De Fockert	15
Inventaris de weduwe van Aart Anthoniesz de Fockert	16
De Spaanse griep in Herwijnen	17
Kiek van toen	24

Informatie bestuur.

Het bestuur van de historische vereniging "Den Ouden Dijk" Herwijnen is als volgt samengesteld:

<u>Voorzitter:</u>	de heer M. van Maaren Achterweg 76, 4171 BD Herwijnen tel. 0418 - 581594
<u>Secretaris:</u>	mevrouw M. Pelle-van Ooijen Meidoornlaan 23, 4171 AN Herwijnen tel. 0418 - 582527
<u>Penningmeester:</u>	de heer J.P. Kwakernaak Kromme Akkers 21, 4171 BM Herwijnen tel. 0418 - 581723
<u>Bestuurslid:</u>	mevrouw D. van Zee-van Arendonk Graaf Reinaldweg 3, 4171 LC Herwijnen tel. 0418 - 582246
<u>Bestuurslid:</u>	de heer J. de Kock Meikampgraaf 8, 4174 LB Hellouw tel. 0418 - 581391
<u>Redactie verenigingsblad:</u>	de heer M. van Maaren Achterweg 76, 4171 BD Herwijnen tel. 0418 - 581594
	de heer J.P. Kwakernaak Kromme Akkers 21, 4171 BM Herwijnen tel. 0418 - 581723
<u>Typewerk verenigingsblad:</u>	mevrouw M. Pelle-van Ooijen

De contributie bedraagt f 20,- per jaar inclusief verenigingsblad. Bankrelatie: Rabobank Waalstroom te Waardenburg, rekeningnummer 36.67.12.314 ten name van historische vereniging "Den Ouden Dijk" Herwijnen.

Het bestuur.

Van links naar rechts: Marinus van Maaren, Dittie van Zee, Jaap de Kock, Marjan Pelle en Joop Kwakernaak.

Uitslag jaarmarktwedstrijd.

- schoenleest
- deksel van een karnbus
- zeef (melktemes)
- katrol van een hooiwagen
- korenschaaf
- rietdekkersgereedschap
- kaartenkoker

Winnaar jaarmarktwedstrijd.

De winnaar is (uit de inzendingen in de stembus) getrokken door de voorzitter van de oranjevereniging, de heer A. van Arendonk, na afloop van de braderie om 17.00 uur:

mevrouw T. Bambacht, Karel Doormanstraat 28 in Hellouw.
Zij heeft hiervoor de cadeaumand ontvangen.

Giften.

- beddengoed met knoopjes van Berta de Jongh
- krantenartikelen uit "De Gazette De Leiden" 1711 - 1795 - 1770 van Wim de Fockert
- correspondentie uit 1927 en 1928 tussen de heer L. Pannenkoek en zijn familie in Amerika van Maarten Pannenkoek
- archiefstukken over de familie Looijen van Willem Vroege
- luchtfoto van Herwijnen uit 1958 van Marie Vink
- huishoudelijk reglement ziekenhuisverpleging Herwijnen, Vuren en Dalem uit 1932 van Gijs Bok en het huishoudelijk reglement van de diepvriesvereniging uit 1956
- fotoboek 100 jaar "Wilhelmina" van Hans van Arendonk (comité 100-jaar Wilhelmina)
- beeld van dijkverzwaring Polderdistrict Tieler- en Culemborgerwaarden van Govert van Arkel

Namens het bestuur van uw vereniging "Den Ouden Dijk" hartelijk dank voor al uw giften.

Tweehonderdste lid historische vereniging Den Ouden Dijk:

Tijdens de zomeravondbijeenkomst kon het 200ste lid genoteerd worden. Dit was mevrouw G. de Kiviet, Achterweg 31a te Herwijnen. Zij heeft hiervoor een bloemetje van het bestuur gekregen.

Programma 1999.

20 (of 27) januari	lezing Pieter Bijl
14 april	ledenvergadering + vertoning film zomeravondbijeenkomst 1998
30 april	tentoonstelling
9 juni	zomeravondwandeling
26 juni	braderie

Herwijnse vertellingen.

De geit van de Looier

Het was op een zonnige voorjaarsdag dat Hentje Huigen, bijgenaamd de Looier, op pad ging met zijn geitenbok om te proberen wat dekgeld te verdienen. Zo passeerde hij huize "Frisse Stein". Op het terras zat mej. Sofia Kolff van het zonnetje te genieten. Ze zag Hen en omdat zij een vriendelijk mens was, riep zij Hen toe; "Goedemorgen mijnheer Huigen, wat heb je toch een mooie geit. Hen hield abrupt stil en antwoordde na enige tijd: "Dá is ginne geit vrouwke, mer dá is unne neukert. Doar moet ik een paar cente me zien te verdienen. Ik zij nie zoe goe bij kas as gij." En zonder verdere reactie af te wachten vervolgde Hen zijn weg.

De nazaat van de Russen

In de winter van 1944 waren er nog al wat Russen in Herwijnen gelegerd. Zij deden n.l. dienst in het Duitse leger. Het waren vooral Oekraïners. Ze probeerden om met de meisjes in het dorp aan te pappen. In de meeste gevallen lukte dat niet. Echter een meisje kreeg toch een kind van een Rus. Zij was eigenlijk een meisje uit een zeer arm gezin en woonde in het Rot. Het meisje liep in de kou met het baby-tje op de dijk, terwijl het nagenoeg geen kleren aan had. De buurtbewoners zeiden dan tegen haar: "Gert, ge mot da keind beter aon kleje, aandere goa dét dood van de kouw" Waarop Gert dan antwoorde: "Ut is van unne Rus en die kunne goed tege de kouw, want doar is ut s'wijnters erg koud". Enige tijd later is het kind van ellende overleden. Als men met Gert hierover sprak zei ze: "Ut is mer goed dagget dood is, want hij had ons toch nie kenne verstaan as ie groot geworre was".

De organist

Herman Kaldenberg was de zoon van Jan Kaldenberg de kruidenier. Jan had een kruidenierswinkeltje in de Molenstraat. Herman studeerde op het harmonium voor organist, daar was de oude Jan erg trots op. Jan pleegde altijd te zeggen: "Herman zat vandoag wéér goed lang in de studeerkaomer, hij kan toch zoe kolossaal speulen". Moos van Straten reed een keer door de Molenstraat en kwam Herman tegen die hem niet groette. Toen hij Herman voorbij was en hij vervolgens een kennis tegen kwam riep Moos: "Wá is ter toch wéér veul weind in de Meulestroat". Zijn kennis vroeg: "Hoe dá Moos". Waarop deze zij: "Zijde gij Hermanne dan nie tége gekomme".

De vrijgezel

W. van H. had een groot huishouden, zodat er door iedereen aangepakt moest worden. Hij werkte zelf op een baggermolen. In de herfst tijdens de aardappeloogst gingen de kinderen aardappels rapen op het omgewoelde land. Als ze geluk hadden konden ze zo hun winter voorraad bij elkaar zoeken. De grote aardappels werden gebruikt voor het gezin en de kriel voor het varken. Van lieverlee werden de kinderen groter en de een na de ander trad in het huwelijk. De jongste zoon bleef heel lang vrijgezel. Zijn ouders maakten zich hierover enigszins ongerust. Op een keer zij zijn vader: "Wim ge mot is gauw een meid zuuke, dan kom de ok is tot d'n trouw". Waarop Wim zijn vader antwoorde: "Gij kunt mekkelijk lulle, want gij het moeders".

Den ooievajer

De notaris van het dorp was de heer Kolff. Zoals algemeen beweerd wordt was het een onaangenaam mens. Hij had vele pachters, die hij bijna zag als zijn lijfeigenen. Als men 's zondags naar de kerk ging en men rookte dan een sigaar, hield men die achter de jas zodat Kolff hem niet kon zien. Kolff stond nogal hoog op de benen, vandaar de bijnaam Ooievajer. Zo gebeurde het eens dat in het voorjaar door Kolff land verpacht werd in het café. Hij sprak dan de mensen meestal met hun bij- of scheldnaam aan. Zo mijnde een zekere Ringelestein een stukje land af, waarop de notaris zei: "Deze akker is dan voor de Bui, Bui kom maar tekenen". Nu was Ringelestein (bijgenaamde de Bui) onafhankelijk, zodat hij zijn mond wel durfde te roeren. Ringelestein zei dan ook tegen Kolff "Kom de gij mar hier hene mit oe Ooievajerspoten dan zal ik tékene".

heer en mevrouw Kolff

Jan den Dokter en Toontje Ermoei

Jan en Toontje waren bedelaars. Jan Kwam uit Herwijnen en Toontje kwam uit Brakel.

Meestal opereerden ze apart, maar soms trokken ze er samen op uit. Het IQ van Jan was aanmerkelijk hoger dan dat van Toontje. Zo gingen ze samen eens schooiën in Asperen. Gedurende een dag hadden ze 51 centen bij elkaar gebedeld. Tegen de avond zou Jan de buit verdelen. Ze zaten op een muurtje in Asperen en Jan begon de buit te tellen. Hij maakte drie hoopjes van elk 17 cent. Vervolgens zij hij tegen Toontje: "Nou motte gij is kijke, het eerste hopke is van mijn, het tweede hopke is vur jou, het derde hopke is weer vur mijn en as ter nou nog een hopke gewiest was, was ut vur jou gewiest Toontje". Toontje lag zich hier in zijn domheid bij neer en zo trokken ze samen weer de wijde wereld in.

Toontje Ermoei

Jan Kreeg eens op zijn bedeltoer bij "De Jager" een stuiver van de vrouw des huizes. Jan dronk nogal wat als hij geld had en dat wist men. Zodoende zij de vrouw van De Jager: "Jan diee stuiver motte gij nie aon drank bestée, mar kopt ur mer een stukske spek veur". Waarop Jan antwoorde: "Mér vrouwke, ge wit toch wel dat er in d'n bijbel stoat dá spek onrein is en da ge dé nie meugt éte". Zovertrok Jan met zijn stuiver.

Het Rot.

Jan Worm

In het Rot, maar ook elders, kwam het nog al eens voor, dat een meisje, door iets te losbandig te zijn een kind verwachte. De vader was dan onbekend en het kind moest dan verder door het leven als "onecht". Zo gebeurde het, dat een meisje ontdekte dat ze een kind verwachte. Ze had het zo lang mogelijk voor thuis verzwegen. Maar uiteindelijk moest ze er mee voor den dag komen. Dus thuis kwam het hoge woord eruit. Moeder overstuur en Pa zeer kwaad. Het was in die tijd toch al schraal Hans keukenmeester. Pa vroeg nijdig aan zijn dochter: "Van wie is dá keind". Waarop de dochter antwoorde: "Toe we in ut gras laoge, zetten ie z'n pet ááf en d'r stond "Jan Worm" in".

(Jan Worm was een herenmodezaak in Gorkum)

Het zevende gebod

Koen Bijl was timmerman en woonde in de molenstraat. Hij was ouderling in de gereformeerde kerk. Wanneer de dominee om een of andere reden zondag's verhinderd was, las Koen als ouderling een preek voor in de kerk. Zo had Koen op een zondag dienst gehad.

's Maandags komt er een jongetje op school en zegt tegen zijn schoolmeester: "Giestere hé Koen Bijl geprikt en toe ie de geboje las zin't ie: "Gij zult de nek nie bréke".

Vogels

Het witte huisje van Bet en Gijs Mus.

Bet, de vrouw van Gijs Mus de schoenmaker had vroeger verkering gehad met Jan de Kiviet. (een oom van Wim de Kiviet) Wim ging zoals bekend met textiel langs de deur. Zo komt hij op een keer bij Gijs Mus in de schoenmakerij; Bet en Gijs hadden ten tijde van zijn binnenkomst nogal een fors meningsverschil. (Gijs was noal een nors mens). Toen Bet Wim zag zei ze; "Jaó Willemke, ik heb ut verkeerd gedáon, ik há beter ut kivietje kunne vatte in plek van ut muske.

Jochem

Herwijense bestuurders tussen 1700-1800

Door de heren van de heerlijkheid werd een aantal functionarissen aangesteld, die het dagelijkse bestuur vormden. We moeten hierbij denken aan een schout, buurmeesters en een waardsman, bijgestaan door een secretaris. Het valt hier bij op dat binnen Herwijnen onderscheid werd gemaakt tussen buurmeesters en waardsmannen. Elders binnen de Tielerwaard waren buurmeesters en waardsmannen begrippen voor een en dezelfde functionaris, binnen Herwijnen niet. De buurmeesters waren belast met het toezicht op de wegen en dijken en het waterstaatsbeheer in de algemene zin des woords. (1)

Haast vanzelfsprekend komen we namen van families tegen die heden ten dage nog steeds in Herwijnen wonen. Opvallend is ook dat de functionarissen veelal slechts enkele families werden gekozen; overigens was dit ook elders in de Tielerwaard het geval.

Buurmeesters (2)

Arien van Arendonk	1762-3
Peter van Arendonk	1744-5, 1764-5, 1770-1
Geurt Meertensz van Arendonk	1702-3
Maarten van Arendonk	1778-9, 1782-3, 1786-9, 1792-3
Meerten G. van Arendonk	1706-7, 1712-3, 1716-7
	1722-3, 1726-7, 1730-1
Arien van Ballegooyen	1746-7, 1750-1, 1756-7
Govert van Ballegooyen	1738-9, 1742-3
H. van Ballegooyen	1794-6
Teunis/Tonis van Ballegooyen	1704-5, 1712-3, 1716-7
Zander van Ballegooyen	1740-1
Sijmen Aertsz/Ariensz Bergacker	1732-3, 1744-5
Cornelis Willemsz Blom	1769-9
Willem Willemsz Blom	1760-1
Cornelis Joosten van de Bos	1734-5, 1738-9
Dirk van den Bosch	1795-9
Ant. de Bruyn	1790-1
Crijn Jacobsz de Bruyn	1718-9, 1724-5, 1730-1, 1754-5, 1762-3
Coenraat Bijl	1798-1800
Aart de Cock	1766-7, 1770-1, 1774-5, 1778-9, 1784-5
Jan L. de Cock	1796-1800
Gijsbert van Dalen	1742-3, 1746-7, 1750-1, 1756-7

Aart Dirksz de Fokkert	1758-9, 1764-5, 1772-3, 1776-7
Aart J. de Fokkert	1782-3
Arien de Fokkert	1722-3
Dirk de Fokkert	1728-9
Jacobus de Fokkert	1732-3, 1744-5
Hendrik van Hattem/Hattum	1760-1, 1768-9, 1774-5
Gerrit Jansz de Jongh	1708-9
Jan Peerboom	1710-1, 1714
Teunis Peerboom	1736-7
Geurt/Govert/Gerrit Jansz Rosa	1714-5, 1720-1, 1734-5, 1748-9
Aeldert/Aallert van Rijckhuijsen	1700-3, 1726-7
Arien van Santwijk	1776-7
Arij/Adriaen Verploegh	1708-9
C. Verploegh	1790-1
Hendrik Verploegh	1752-3, 1758-9, 1772-3
Willem Verploegh	1700, 1706-7, 1710-1, 1715, 1718-9
Willem [Ad.] Verploegh	1767-7, 1780-1, 1784-5, 1794-5
Gijsbert Jansz Vervoorn	1736-7, 1740-1
Bastiaan Vroegh	1780-1, 1786-9, 1792-3
Frans Walravensz	1704-5
Jan Walravensz	1720-1, 1724-5, 1728-9
Joost Walravensz	1700
Claas van Wijk	1748-9
Engel van Zee	1800
Frederik van Zee	1752-3

Waardsmannen

Nà 1795 schijnt er geen waardsman meer te zijn benoemd. Op de zettingen van het vershot ontbreekt ook de salarispost.
De waardsman was in het bijzonder belast met het toezicht op de watermolens. Hij diende de molenaars steeds van alle benodigde materialen te voorzien zodat de molens altijd in orde en goed uitgerust waren om te kunnen malen wanneer het nodig was.

Sander van Ballegooyen	1723
Tonis/Teunis van Ballegooyen	1706-7, 1710-1, 1722
Crijn Jacobsz de Bruyn	1720-1, 1728-9, 1752-3, 1760-1
Jan Imertsz de Clodder	1702-3

Aart de Cock	1776-7
G. de Cock	1790-1
Aart Dirksz de Fokkert	1750-1, 1756-7
Aaart J. de Fokkert	1781, 1786-9, 1792-3
Dirk de Fokkert	1726-7, 1742-3
Leendert de Fokkert	1738-9
Gijsbert Teuis van der Grient	1734-5
Hendrik van Hattem/Hattum	1764-5
Meerten Walraven van Herwijnen	1730-1
Gerrit Meertensz	1700-1
Gerrit/Geurt Jansz Rosa	1712-3, 1718-9, 1724-5, 1732-3, 1746-7
Geurt/Govert Ariensz Rosa	1716-7, 1736-7, 1740-1
Aeldert Rijckhuijsen	1708-9
Arien van Rijckhuijsen	1714-5
Bastiaan Vroegh	1773-5, 1778-80, 1782-3
Hendrik Verploegh	1766-7
Willem Verploegh	1704-5
Frederik van Zee	1744-5, 1748-9, 1754-5, 1758-9, 1762-3
Gelof van Zijdervelt	1784-5, 1794-5

Maanmeesters

Elk jaar werd de inning van het vershot, de ambtslasten, de verponding en de pachten van de dorpslanderijen via een openbare aanbesteding verpacht aan een maanmeester.

Govert van Ballegooyen	1765-1766
Antony Bom	1760-1, 1764
Dirk van den Bosch	1799-1803
Aart Leendert de Fokkert	1783-1798
Arien de Fokkert	1767-1770
Hendrik van Hattum	1771, 1773-1782
Arien van Zandwijk	1766
Leendert van Zandwijk	1783-1798

Noten:

1. Een oorspronkelijk uit 1648 daterend stuk geeft uitvoerige informatie over de samenstelling en taken van de bestuurders; archief familie Bierman inv. nr. 5.

2. *De jaartallen hebben betrekking op de jaren waarover het zogenaamde vershot werd omgeslagen, dit hoeven niet dezelfde jaren te zijn als waarin de belasting daadwerkelijk werd geïnd.*

Bronnen:

- *Archief dorpspolder Herwijnen (streekarchivariaat West-Betuwe, lokatie Geldermalsen)*
- *Archief familie Bierman (streekarchivariaat West-Betuwe, lokatie gemeente Lingewaal)*

R.H.C. van Maanen

GELDERS VOLKSLIED

Gelders dreven zijn de mooiste
In ons dierbaar Nederland!
Vette klei-, en heidegronden
Beken, bos en heuvelrand
Ginds de Waal, daar weer de IJssel
Dan de Maas en ook de Rijn
Geeft ons recht, om heel ons leven
Trots op Gelderland te zijn

Waar ons vaderland bebouwd werd
Door de Saksische Germaan
Daar werd onze stam geboren
Daar is Gelderland ontstaan:
En het graan, dat thans geoogst wordt
Waar het woest en wild eens was
Geeft ons recht, om trots te wezen
Op ons echte Gelders ras

In de dorpen en de steden
Tussen Brabant en de zee
Tussen Utrecht en Westfalen
Heerst de welvaart en de vrede
Met je kerken en kastelen
Met je huisjes aan de dijk
Gelderland, jij bent de parel
Van ons Hollands Koninkrijk

De Fockert.

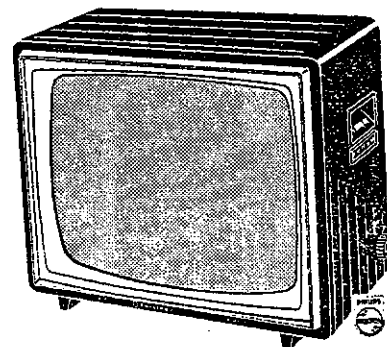
De streekarchivaris Ron van Maanen leverde voor ons verenigingsblad de inventaris in van de weduwe van Aart Anthonisz (Anthonie) de Fockert. De familienaam "De Fockert" komt veel voor in Herwijnen en de naam "Anthonie" kwam mij bekend voor. Niet dat ik hem persoonlijk kende maar ik had wel eens over Anthonie de Fockert gelezen. Ik ben maar weer eens in de boeken gedoken vond het volgende.

Aart Anthonie de Fockert huwde in 1656 met Maria Meijers geboren te Zaltbommel in 1626. Uit dat huwelijk werden twee kinderen geboren Aart en Peter de Fockert. Anthonie de Fockert was in 1683 schout te Herwijnen. Maria Meijers, huisvrouw van Anthonie, overleed op 5 december 1694 en werd begraven in de oude kerk te Herwijnen. De grafzerk van Maria is nog aanwezig op de oude begraafplaats van Herwijnen. Nu weet u en ik wie de weduwe van Aart Anthonie de Fockert was.

De familienaam "De Fockert" is al zo'n 350 jaar een bekende naam in Herwijnen. Fockert Electro die in 1998 haar 40-jarig jubileum vierde is voor u wel de bekendste tak van De Fockert's.

Toen ik het boek "Van Christelijk Fanfarecorps tot Muziekvereniging Wilhelmina" schreef kwam ik een advertentie tegen van "Fockert Electro" in oude stijl.

Marinus van Maanen.

Verruim uw blik met PHILIPS T.V. van

J. DE FOCKERT

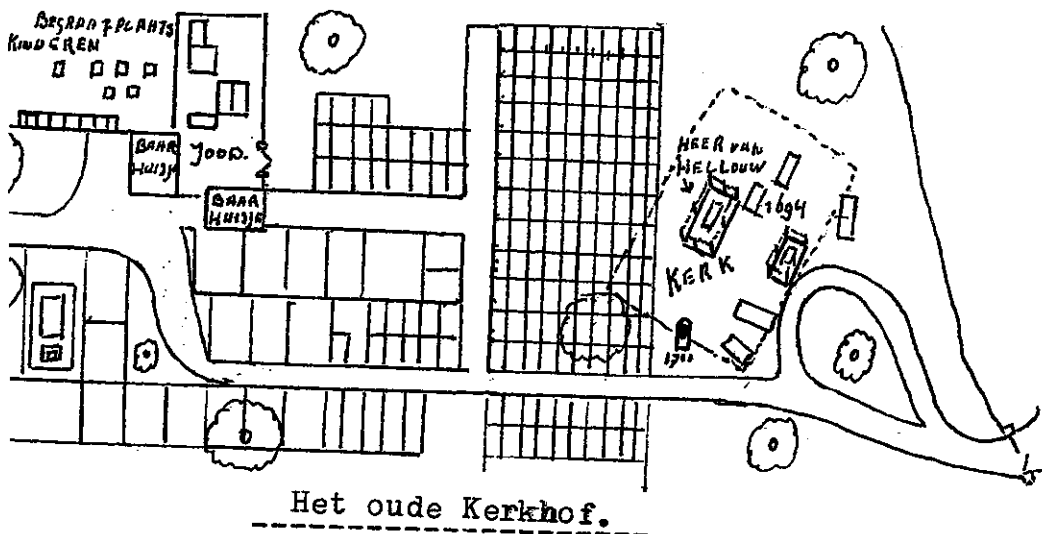
HERWIJNEN — TEL. 339

Inventaris de weduwe van Aart Anthonisz de Fockert.

een komfoor, een trift, een vouthengel, twee tangen, een sla-emmer, een bled, veertien schoteltjes, twaalf kopjes, een trepot, een theeketel, een rek, twaalf lepels, een rek, vier schotels, vier borden, twee handketels, een melkemmer, twee theeketels, een koffieketel, drie tinnen kommen, twee spoelkommen, een aardewerken suikerpot, een kast, een rek met 1½ dozijn pastelein[porselein], een spoelkom, twee roomkannetjes, een tinnen trepot, een tinnen pul, een rek, twee tinnen schotels, een aardewerken schotel, zes aardewerken borden, zes stalen vorken, een tinnen kan, twee tinnen waterpotten, een rek met twaalf tinnen lepels een houten juk met koperbeslag en twee ijzeren kettingen, acht aardewerken borden, vier aardewerken schotels, een sijfer lay, een kofiemolen, een koperen melkkan, een koperen potketel, drie aardewerken potten, twee aardewerken schotels, twee aardewerken borden, zeven stoelen, een schepbord, een kianeke, twee raappotten
een korn, een kornstaf, een bed, twee deken, twee deken en
een peluw

R.H.C. van Maanen

Bron: archief dagelijkse heerlijkheid Herwijnen 1647-1810 voorlopig inv.nr.6.

De Spaanse griep in Herwijnen.

Een preek-verslag van ds D.M. Vermet, hervormd predikant aldaar van 10 oktober 1909 tot en met 21 november 1920.

D.M. Vermet
als student
te Groningen

In de consistorie van de hervormde kerk ter plaatse hangt 'ie: de lijst met alle namen van mijn illustere voorgangers in het wondere ambt van predikant. Deze vermeldt, dat Domus Martinus Vermet (geboren 1881, overleden 1966) te Herwijnen stond van 1909 tot 1920. Bijna elke zondag zag ik de lijst en vaak dacht ik: hoe zouden zij hebben gepreikt, vooral diegenen die niet meer onder ons zijn? Onverwachts kreeg ik de kans me er in te verdiepen, omdat ik via een ver familielid een aantal preken kreeg van genoemde dominee, preken die in Herwijnen zijn gehouden!

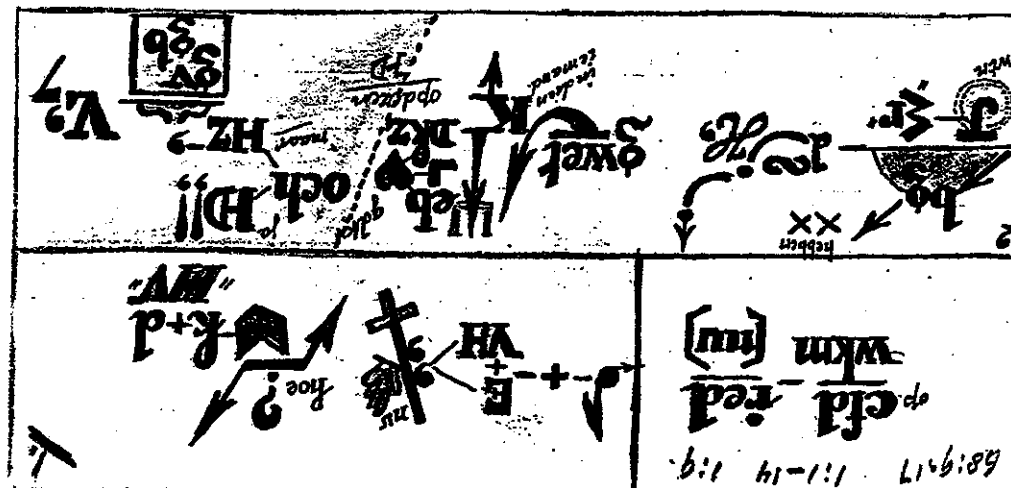
Het gaat om drie preken. De oudste is een adventsprek over "de boetgezan Johannes", gehouden op 12 december 1915 's avonds 6 ure. Dan volgt een pinksterprek gehouden op 11 juni 1916 's voormiddags 10 ure en de jongste is een preek over Mara (Exodus 15: 23-27), gehouden op 17 november 1918 's voormiddags 9 ½ ure. De schriftjes waarin de preken staan geschreven bevatten ook deze gegevens over wanneer, waar en hoe vaak ze zijn gehouden. De eerste twee preken sprak hij tweemaal (!) in Herwijnen uit, allebei vier jaar later opnieuw.

Mijn aandacht gaat echter vooral uit naar de laatste preek. In deze preek komen nl. een aantal zaken aan de orde die de geschiedenis ter plaatse diepgaand hebben geraakt. Het gaat om de Eerste Wereldoorlog (1914- 1918) en vooral om de Spaanse griep, die in oktober/ november 1918 huishield in de gemeenschap.

Wie de preek bekijkt krijgt in de eerste plaats de indruk van een ordentelijke en degelijke preek zoals men in die dagen gewend was. Dat wil zeggen, de dominee houdt een inleiding, ook wel voorafspraak genoemd, waarin hij aankondigt waarover hij zal spreken en in welke verdeling van punten. Dan volgt een psalm of gezang (daar zongen de Herwijense hervormden er toen nog twee of meer van zo blijkt uit het "psalmbriefje") en daarna de eerste twee hoofdpunten van de preek, die vooral tekstuitleg bevatten. Vervolgens zingt men een tussenzang waarna tenslotte de toepassing, de actualisering volgt. Wie de dominee zou willen typeren die noemde hem orthodox, bijbelgetrouw, maar niet bevindelijk. Het kerkvolk moest wel even zitten in de banken; ik schat de lengte van de preek op ongeveer een uur. Tel daarbij het zingen (minder dan nu gebruikelijk) en het bijbellezen (door de voorlezer, terwijl de kerkenraad nog in de consistorie verbleef, die kwam pas voor de preek) op, en de dienst duurt ruim

anderhalf uur. Opvallend is verder, dat de aanvangstijd in de winter 's morgens om 9.30 uur was en in de zomer om 10.00 uur. Een soort omgekeerde zomer- en wintertijd. De dienst 's avonds begon om 18.00 uur.

Er was trouwens een kans dat je de preek al voor de zondagse dienst gehoord had; dan moest je zaterdagmiddag langs de pastorie lopen "als dominee zijn preek leert". Ds Vermet schrijft zelf in zijn aantekeningen, dat een predikant de preek "overluid zal memoriseren in de binnenkamer". Dat deed hij aan de hand van prachtige rebussen die hij per pagina van die pagina zelf maakte en inkleurde!

Wie de preek inhoudelijk gelezen heeft stuit op de bovenvermelde thema's die een blad als dit aangaan wat betreft de historie van het dorp. Een stukje historie door de ogen van een Herwijense hervormde dominee. Ik laat hem eerst zelf aan het woord: "Geliefde broeders en zusters, nooit had ik gedacht, dat mijn eerste prediking na het sluiten van den algemeenen wapenstilstand een prediking zou zijn over dien tekst" (Over Mara, het bittere water) "Ik had gedacht dat die prediking een prediking zijn zou, waarvan de grondtoon een jubeltoon zou zijn, maar om nu reeds zulk een jubelpreek samen te stellen, dat was me inderdaad niet mogelijk, want daarvoor ben ik verleden week te dikwijls geweest op het kerkhof en daarvoor heb ik verleden week te veel tranen gezien en te veel lijden".

Zo begint Vermet zijn preek op die 18e november 1918. (Hij tekent op de binnenzijde van het schriftje aan: "strengte vorst".) Er zijn twee ingrijpende gebeurtenissen: de wapenstilstand na vier jaar oorlog en (naar later blijkt) de Spaanse griep. De Eerste Wereldoorlog is Herwijnen niet onopgemerkt voorbij gegaan. Jonge mannen, dienstplichtigen, werden in 1914 gemobiliseerd om paraat te zijn indien Nederland zou worden betrokken bij de gevechtshandelingen. Ds Vermet toont zich betrokken te weten bij dit wereldgebeuren en schroomde niet dat vanaf de kansel te melden. In de pinksterprek van 1916 vertelt hij hoe hij vaak wandelde met een Belgische vluchteling die de belegering en inneming van Antwerpen door de Duitsers had meegemaakt. Hij gebruikt een uitdrukking van deze man over het geluid van een kanonsprojectiel dat wordt afgevuurd om uit te leggen wat "een geluid als van een geweldig gedreven wind" (Hand. 2) is. Hij laat in geen van de preken na te zeggen, dat God goed is voor ons doordat hij ons de neutraliteit laat behou-

den en ons vorstenhuis - oranjegezind was hij ook - spaart. Daarbij roept hij op tot gebed om de Geest van Pinksteren voor de overheden, een Geest van eendracht die tegen alle verdeeldheid in, vrede kan geven en daartoe kan laten besluiten door aardse machthebbers. Ook is van deze dienaar des Woords een verhaal onder collega's van weleer bekend, dat hij zei, toen hij met de Haaf-tense dominee over de dijk liep en een schuit vol mannen de Waal zag opvaren richting Duitsland: och daar gaan ze, schapen ter slachting. Het begin van deze preek geeft dan ook goed de bewogenheid en strijd op dit moment van de man weer. Hij had willen jubelen van dank en blijdschap, maar hij kan het niet. Er is zoveel leed.

Over dit leed spreekt hij halverwege de preek. Eerst heeft hij uitgelegd hoe moeilijk Israel het had in de woestijn bij Mara met zijn waterputten waaruit niet te drinken viel, omdat het water bitter was. Het volk werd toen opstandig. Eerder dan gebruikelijk komt de dominee nu aan zijn toepassing toe. En ik citeer hem dan weer letterlijk: "Ook wij, gemeente, zijn in moeilijkheden gekomen en in hoevele huisgezinnen werd in de laatste weken gemaakt de bitterheid van de wateren des lijdens. De Spaansche griep had er reeds zoovelen aangetast en nog steeds ging in de afgelopen week die besmettelijke ziekte voort met haar schrikwekkende macht onder onze bevolking te openbaren. Wij sidderen als wij denken aan het aantal begrafenissen. Nu eens was het een groote en lange rouwstoet die hierlangs afdaalde in de richting van den akker der dooden en dan weer een kleine rouwstoet die derwaarts henen trok. Tot tweemaal toe hebben we twee begrafenissen gehad op een en denzelfden dag verleden week, zoodat ik als leeraar, hoe gaarne ik het ook gedaan had, onmogelijk al die begrafenissen heb kunnen leiden; tweemaal heb ik die leiding moeten overdragen aan mijne ouderlingen, doch ook dan heb ik ernaar gestreefd om bij het geopende graf tegenwoordig te zijn, om de bedroefde families althans daar nog enkele troostwoorden te kunnen toespreken. Wat zijn er verleden week vele woorden gesproken in de sterfhuizen en op het kerkhof en wij kunnen niet nalaten hier de hoop uit te spreken, dat dit alles toch maar ten goede moge medewerken en moge bijdragen tot de uitbreiding van Gods Koninkrijk. Meer dan eens moest de lijkrede in het sterfhuus worden uitgesproken, terwijl er van de huisgenooten bedlegerig waren, en die dus vanaf hun krankbed onze woorden moesten aanhooren. Op eene plaats was de toestand van dien aard, dat zelfs niemand van de huisgenooten mede naar het kerkhof kon gaan, omdat vader en kinderen nog dermate ongesteld waren, dat ze het huis niet mochten verlaten. En in een ander gezin was des morgens de dochter des huizes uit dit tijdelijke leven weggenomen, toen des middags de begrafenis plaats hebben moest van den zoon des huizes." (...) "In

de samenleving was het dan ook duidelijk merkbaar, dat de stemming gedrukt was, overal hoorde men spreken over lijden en sterven."

De griep had toegeslagen in Herwijnen. Het virus moet al enkele weken aan de gang zijn geweest. Er zijn reeds mensen aan overleden, er zijn er die nog ziek zijn zegt hij verderop in de preek en zelfs zijn er ook al die weer beter zijn: "daar zijn er ook onder ons verscheidenen, die door de bitterheid der krankheid en des lijdens zijn heengetrokken en wederom tot hiertoe gebracht." Die zaten dus weer in de kerk.

Het is mij onbekend hoeveel mensen er gestorven zijn aan de griep in Herwijnen. Het moeten er echter relatief veel zijn geweest. Zelf komt Vermet er 25 jaar later in zijn jubileumpreek ter gelegenheid van zijn 25-jarig predikantschap er als volgt op terug: "Ik kan echter aan Herwijnen niet terugdenken zonder meteen te denken aan de schrikwekkende periode van de zogenaamde Spaansche griep omstreeks het einde van de mobilisatie. Ik heb er geen aantekening van gemaakt hoeveler stoffelijk overschot ik in die maanden heb moeten geleiden naar den akker der dooden, maar dat aantal is zeer groot geweest en velen werden juist in den bloei van hun leven na enkele dagen van ongesteldheid weggerukt en als dienstdoende predikant stond ik dagelijks tusschen al die verschrikkingen van krankheid en dood, maar de Heere gaf mij kracht om mijn dienstwerk te blijven verrichten. Wel is toen ook mijne echtgenoot ernstig ziek geweest, maar mocht, Gode zij dank, genezing vinden".

De slag voor de kleine gemeenschap is groot geweest. Van ouderen uit het dorp heb ik nog tijdens mijn ambtsbediening in deze negentiger jaren hierover horen vertellen (o.a. over de zus en broer). Ook dat zegt veel. Het meeste van sterfgevallen uit die tijd is immers reeds lang vergeten en/of niet doorverteld. Wellicht kan archiefonderzoek bij kerk en gemeente hier exactere gegevens en namen opleveren. Voor de predikant heeft het in ieder geval veel werk betekend. Zelfs zoveel, dat de aantekeningen voor de afkondigingen die aan het einde van de dienst de gemeente werden gedaan, vermelden: "Daar ik door het vele spreken der laatste dagen wat vermoeid geworden ben, stel ik voor, dat we aan den namiddag van dezen dag geen godsdienstoefening zullen houden, doch in plaatse daarvan heeft de kerkeraad besloten dat aanstaande woensdagmiddag om half 3 er dankstond zal gehouden worden voor het veldgewas en voor het sluiten van den wapenstilstand".

Het eerste - geen dienst - is vrij uitzonderlijk voor een kerk, die gewend is tweemaal dienst te houden en haar leden oproept de diensten trouw te bezoeken. Nog in deze preek had de predikant zelf daar zijn best voor gedaan:

"Want ook hier ter plaatse waren er zoovelen, die den gang naar de kerk heelemaal hadden afgeleerd en ook zoovelen die veel te weinig ter kerke kwamen. Het aantal ledige zitplaatsen was in de laatste maanden te groot, mocht daar eens verandering in komen ten goede, dan zou er uit lijden en beproeving een heerlijke vrucht kunnen geboren worden". (Deze klacht over kerkgang had hij twee jaar eerder in de pinksterpreek van 1916 ook al geuit; er is niets nieuws onder de Herwijnse zon.) Dat de tweede dienst nu toch geen doorgang zou vinden toont de ernst van de situatie in die dagen. Daarbij komt, dat toentertijd niet zomaar een dominee van elders kon komen; alleen al het vervoer, zeker op korte termijn, was een probleem en de griep heerste ook in de omliggende dorpen.

Dat er nog meer niet normaal verliep blijkt ook uit het feit, dat de dankstond voor het veldgewas - nu gecombineerd met de wapenstilstand - blijkbaar nog niet is gehouden. Die vindt gewoonlijk plaats op de eerste woensdag in november. Die was al anderhalve week voorbij, het zou nu de derde woensdag worden.

Tenslotte geeft ook de laatste aantekening van het preekschrift licht op deze buiten-gewone periode in de Herwijnse historie: "aangezien de school naar ik vernam nog niet heropend wordt deze week, zullen er deze week geen vereenigingen en catechisaties gehouden worden".

Met de school zal, vanuit het toenmalig hervormd standpunt gezien, de openbare bedoeld zijn. Deze school stond vlakbij de hervormde kerk. Daar werden ook kerkelijke activiteiten gehouden. Ook op advies van overheid en artsen werden scholen en openbare ruimten nogal eens gesloten in verband met gevaar van besmetting. Kerken werd geadviseerd zoveel mogelijk te luchten en niet in al te gesloten ruimten opeengepakt samen te komen.

Kortom, in oktober/ november 1918 lag het Herwijnse dorpsleven door de Spaanse griep nagenoeg stil. Het werd voor oud en jong, kerkelijk en onkerkelijk, beheerst door de plaatselijke noden en zorgen, ondanks de vreugde om het einde van de Eerste Wereldoorlog.

Renkum, maart 1998,
drs W.P. van der Aa.

Naschrift

Toen ik dit artikel gereed had, kreeg ik nog meer materiaal van de hand van ds Vermet: preken, artikelen en aantekeningen. Over de Spaanse griep trof ik niet veel nieuws aan, behalve de hierboven ingevoegde passage uit een jubileumpreek uit 1934. Wel bevat dit materiaal veel meer gegevens over wat er precies in Herwijnen in de Eerste Wereldoorlog is gebeurd. Ook vond ik een aardige kijk op het Onafhankelijkheidsfeest van 1913 in het dorp. Op deze onderwerpen hoop ik later terug te komen in een volgend artikel.

ds Domus Martinus Vermet
predikant van 10 oktober 1909
tot en met 21 november 1920

Kiek van toen.

Zoals gebruikelijk eerst even een reactie op de "kiek van toen" in ons vorige boekje. Daar ontbrak de naam van Tini van Maaren, zij zit tussen politie-agenten Van Maaren en Overeem in.

Dan nu een foto die gemaakt is omstreeks half jaren vijftig, op het erf van Eim de Jong. Hij woonde toen onder aan de Zeek, rechts (Hellouw).

Dit illustere gezelschap waren de cowboys uit het bovineind. Zij werkten allen op de boerderij met een 1 p.k. en anders met een trekker van een 25 p.k. zoals deze allgaier eigendom van Eim de Jong, die toen met het loonwerk begon. Zij zijn allen het boerenleven trouw gebleven, behalve degene die achter het stuur zit die wist toen al dat hij later vrachtwagenchauffeur zou worden. Verder waren ze allen in het bezit van een motor en dan niet zo'n jankende Japanner van tegenwoordig maar meer de Europese motoren als Norton, A.J.S. en Matchless waarmee ze de hele omgeving afstruinde.

Dan nu de namen van dit zevental:

van links naar rechts liggend: Cor de Jongh, met pet Eim de Jong, chauffeur Kees v/d Bijl, Henk van der Wal, Wim van Arendonk (raay), Gerard van der Wal en Wim Donker.

Zo hoop ik dat bij vele weer een beetje "hoe het vroeger was" terugkomt.

En heeft u ook zo'n leuke foto (deze komt van Wim Donker) dan kunnen we die misschien in een volgend boekje plaatsen.

Jaap de Kock

Van een van onze bestuursleden.

Uitgave numero 9 van ons verenigingsblad ligt voor u. Allereerst wil ik van de gelegenheid gebruik maken om u, mede namens de overige bestuursleden, een voorspoedig 1999 toe te wensen. We staan op de drempel van een nieuw millenium. En we laten eeuwen van rijke historie achter ons.

Door industrialisatie en technologische ontwikkelingen, zeker na de Tweede Wereldoorlog, is alles in een stroomversnelling terechtgekomen. Misschien dat dit een van de redenen is, waardoor er zoveel belangstelling voor onze vereniging bestaat.

Dat je van historie kunt leren en dat deze uiterst actueel kan zijn, bleek uit de goed bezochte avond op 28 oktober jl. Ons lid, de heer Aart Bijl uit Vuren verzorgde toen een interessante dia-lezing over de polder Herwijnen en de afwatering van de westelijke Tielerwaard.

Op dat moment kampten de polders van onze gemeente zodanig met overvloedig hemelwater, dat men ternauwernood de voeten droog kon houden.

Nog steeds moet dan blijken wiens belangen het zwaarst wegen.

Zoals u in ons vorig verenigingsblad heeft kunnen lezen, hopen wij ook dit jaar weer een aantal boeiende, leerzame en genoeglijke activiteiten voor u te organiseren. Ik hoop u dan graag te ontmoeten.

Misschien stoot ik nu onze penningmeester het brood uit de mond; ik wil u echter vriendelijk verzoeken, de contributie, zijnde f 20,-, voor het komende verenigingsjaar 1999, zo spoedig mogelijk over te maken op bankrekeningnummer 36.67.12.314, ten name van "historische vereniging Den Ouden Dijk", onder vermelding van "contributie 1999".

Veel leesplezier en tot ziens,

Dittie van Zee.